

«Το σόλο του Φίγκαρο»

Το μυθιστόρημα
του Γιάννη Σκαρίμπα
με επιλογικό σημείωμα
της Κατερίνας Κωστίου

Γιάννης Σκαρίμπας «Το Σόλο του Φίγκαρο», εκδόσεις «Νεφέλη», Αθήνα 1992, σ.σ. 179.

ΠΩΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΥΜΕ ύστερα από πενήντα χρόνια το τολμηρότατο «Σόλο του Φίγκαρο» (1939), μυθιστόρημα που έχει χαρακτηρισθεί ως το πιο πρωτοποριακό της γενιάς του τριάντα καθώς και το πιο σημαντικό στην πεζογραφική παραγωγή του Γιάννη Σκαρίμπα;

Οπως πληροφορούμαστε από το επιλογικό σημείωμα της Κατερίνας Κωστίου, επιμελήτριας της σειράς «Απαντά του Γιάννη Σκαρίμπα» («Νεφέλη»), με εξαίρεση τους Γ. Φουσάρα και Πέτρο Σπανδωνίδη, η κριτική στα τέλη της δεκαετίας του '30 υποδέχθηκε «Το Σόλο του Φίγκαρο» αρνητικά (Γιάννης Χατζίνης, Λ. Παυλίδης, Αρίστος Σταθόπουλος, Αιμίλιος Χουρμούζιος). Παρομοίως, και παρ' ότι μέσα στην ίδια αυτή δεκαετία ο Γιάννης Σκαρίμπας έχει αναγνωριστεί ως αξιοπρόσεκτη περίπτωση των ελληνικών γραμμάτων (Ανδρ. Καραντώνης, Τέλλος Αγρας, Γ. Μυλωνογιάννης), διαπιστώνουμε ότι οι μεταγενέστερες καθιερωμένες «Ιστορίες της νεοελληνικής λογοτεχνίας» είτε δεν αναφέρονται καθόλου στον πεζογράφο της Χαλκίδας (Κ. Θ. Δημαράς) είτε περιορίζονται σε ελάχιστες αράδες (Λίνος Πολίτης, Μάριο Βίτι). Τα τελευταία χρόνια ωστόσο, το ενδιαφέρον για τον ιδιόρρυθμο αυτό συγγραφέα και το έργο του μπορεί να πει κανείς ότι έχει κάπως αναζωπυρωθεί (βλ. Π. Δ. Μαστροδημήτρης «Νεοελληνικά», Γνώση 1984, α' τόμος, σ.σ. 216-217, Δημ. Τσάκωνας «Η γενιά του '30», «Κάκτος» 1989, σ. 374).

Η πλοκή στο «Σόλο του Φίγκαρο» είναι σχεδόν ανύπαρκτη, ο χρόνος απροσδιόριστος και ως χώρος αναφέρεται η Χαλκίδα. Εκείνο που ιδιαιτέρως γοητεύει, σήμερα τουλάχιστον, είναι ο σουρρεαλιστικής υφής σπινθηροβόλος, λαμπτρός μονόλογος του κεντρικού ήρωα και αφηγητή Αντώνη Σουρούπη που επιβάλλεται με την αριστοτεχνική του σύνθεση και την εκθαμβωτική οδύνοιά του.

Η εξαιρετική ποικιλία των ήχων και των ρυθμών της ιδιότυπης γλώσσας του Γιάννη Σκαρίμπα, ακριβώς επειδή στο μυθιστόρημα αυτό δεν υπάρχει πλοκή, καταλαμβάνουν θέση πρωταγωνιστή. Η φράση συντίθεται από μια θύελλα καθαρευουσιανικών τύπων, λαϊκών εκφράσεων, συντακτικών ανατροπών, ελευθεροστομών, ιδιωματισμών, παραπούσεων στις λέξεις και παραπονισμών (βλ. Ηλία Χ. Παπαδημητρακόπουλος «Η μεσοπολεμική πεζογραφία», «Σοκόλης»). Η μουσικότητα της έκφρασης στηρίζεται, σε βαθμό που σπανίως συναντάμε σε πεζό λόγο, στον

Ο Γιάννης Σκαρίμπας. Το μυθιστόρημά του «Σόλο του Φίγκαρο» (1939) χαρακτηρίσθηκε ως το πιο πρωτοποριακό της γενιάς του '30 και το πιο σημαντικό στην πεζογραφική παραγωγή του συγγραφέα.

δυναμικό τονισμό των φράσεων στον κανονικό δηλαδή τρόπο εναλλαγής των τόνων και τη δημιουργία μέτρων στιχουργικής όλων των ειδών, δάκτυλων, ανάπαιστων, ίαμβων και τροχαίων.

Εκείνο που απολαμβάνουμε ακόμα στο «Σόλο του Φίγκαρο», είναι το ακατάβλητο κέφι και ο ιδιοφυής εμπαιγμός των πάντων με κάθε δυνατό μέσον, με το πνεύμα, το καλαμπούρι, την κοροϊδία, τη σάτιρα, την παραδία, τον χλευασμό, το σαρκασμό. Τίποτα δεν μένει όρθιο, διακωμαδούνται ανθρώπινες σχέσεις και συναισθήματα, θεσμοί και κοινωνικές συμβάσεις, και κυρίως, οι τέχνες και τα γράμματα, τα λογοτεχνικά είδη και τα ρεύματα, η παράδοση και η πρωτοπορία. Ο ακατάσχετος οίστρος του αφηγητή και οι συνεχείς παραμορφώσεις παραπέμπουν στο μασκάρεμα, σε ένα καρναβάλι ωστόσο ό-

που μαζί με τα άλλα ακούγεται συγχρόνως και το πικρό γέλιο αυτοσαρκασμού.

Είναι «Το σόλο του Φίγκαρο» το «ριζοσπαστικό» έργο που με τους τολμηρούς του τρόπους διερευνά τις δυνατότητες και τα όρια της γλώσσας ως μέσον με το οποίο συλλαμβάνουμε και χειρίζόμαστε την πραγματικότητα; Στο σημείωμά της η Κατερίνα Κωστίου διαπιστώνει ότι ανάμεσα στα βασικά μοτίβα του κειμένου περιλαμβάνονται «η ανεπάρκεια της γλώσσας να εκφράσει την πραγματικότητα, η αδυναμία της λογοτεχνίας να εκφράσει τη ζωή, η αυθαίρετη σχέση σημαίνοντος και σημαινούντος...» (σ. 128). Κα' στην ενδιαφέρουσα μελέτη της «The solo of madness» («Μολυβδοκονδυλοπελεκτής», 1991, τ. 3) χρησιμοποιώντας αναλυτικά εργαλεία από τη σύγχρονη θεωρία της λογοτεχνίας, η Ελένη Γιαννακάκη πα-

ρουσιάζει «Το σόλο του Φίγκαρο» ως μυθιστόρημα «αυτοαναφορικό», το οποίο αποκαλύπτει την επίγνωση του όσον αφορά τη γλώσσική του υπόσταση» (σ. 287) ενώ σε άλλο σημείο η συγγραφέας υποστηρίζει ότι «αυτό που τελικά βγαίνει... είναι μια αγωνία και μια επίγνωση σχετικά με τις δυνατότητες της γλώσσας» (σ. 257).

Το αξιοπερίεργο με το «Σόλο του Φίγκαρο» είναι ότι όσα απαριθμεί η Κατερίνα Κωστίου περιλαμβάνονται πράγματα -και μάλιστα εκτενώς- μέσα στο βιβλίο. Και παρ' όλα αυτά δεν έχεις καθόλου την εντύπωση ότι καθορίζουν τη θεματική του έργου έτσι ώστε να επαληθεύεται η διαπίστωση της Ελένης Γιαννακάκη για την «επίγνωση του μυθιστορήματος όσον αφορά τη γλώσσική του υπόσταση» ή για την ύπαρξη «αγωνίας σχετικά με τις δυνατότητες της γλώσσας». Και εδώ ακριβώς εντοπίζονται τα όρια στο έργο του Γιάννη Σκαρίμπα.

«Το Σόλο του Φίγκαρο» αποτελεί κείμενο συναρπαστικού ύφους και οξυδερκέστατη παρωδία. Δεν κατορθώνει, ωστόσο, να προχωρήσει παρακάτω. Μυθιστόρημα με «επίγνωση της γλώσσικής του υπόστασης» δεν θα μπορούσε παρά να οδηγείται σε τόνους διαφορετικούς (θα ριψοκινδυνεύαμε ίσως να πούμε προς το δραματικό ή ακόμα, εφ' όσον έχουμε να κάνουμε με έργο καρναβαλικής υφής, προς το δαιμονικό κ.ο.κ.). Ομως ο Σκαρίμπας παραμένει για πολύ στο επίπεδο της σάτιρας και του καλαμπουριού. Θίγει το απειλητικό (την τρέλα, την ανεπάρκεια της γλώσσας και τον κανιβαλισμό) αλλά δεν παρακολουθεί πλήρως τις συνέπειες της θεματολογίας του. Φαίνεται, επίσης, ότι η αποσυναρμολόγηση της γλώσσας και η αποδιάρθρωση του νοήματος, τις οποίες έχει με τόση επιτυχία πραγματοποιήσει, δεν επαρκούν για να διερευνηθεί αποτελεσματικά το ζήτημα των ορίων και της αντοχής του λόγου.

Το 1935 ο Τέλλος Αγρας έγραφε στα «Νεοελληνικά Γράμματα» (8/12, τ. 35) σχετικά με τα επιτεύγματα και τις αποτυχίες του Γιάννη Σκαρίμπα στον «Μαριάμπα» (1935): «Εχρειαζόταν ίσως κι ένας άλλος πολιτισμός, όπου το μεταφυσικό αίσθημα της φόρμας να έχει γίνει τόσο σχεδόν αισθητό, τόσο κτήμα του λογοτέχνου, ώστε να μην ξεφύγη, να μην παραπατήσῃ ποτέ. Ομως ο κ. Σκαρίμπας «ολομόναχος», σκαρφαλώνει -και πέφτει- και πάλι σκαρφαλώνει... σε κορφές βέβαια που δεν τις πατούν άλλοι πολύ συχνά... Είν' ένα φαινόμενο αυθορμητισμού -«θυμοσοφία» ας πούμε 'γενικότερα- βγαλμένο από τη φυσική του σφαίρα, και περασμένο στη «φιλολογία»! Δηλαδή μια αντίφαση».

Η άποψη αυτή αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, ισχυρή ακόμα ερμηνεία, για το ότι ο αξιόλογος Γιάννης Σκαρίμπας θίγει τόσο-νωρίς σημαντικότατα θέματα τα οποία πρόκειται μελλοντικώς κατά κόρον να απασχολήσουν την ελληνική και την ξένη λογοτεχνία: και η θεωρία της. Δεν κατορθώνει ωστόσο, ενδεχομένως και για την παραπάνω αιτία, να μπει στο βάθος των κρίσιμων ζητημάτων που ανοίγει και να συλλάβει ολοκληρωτικά την ουδία τους.

Ελισάβετ Κοτζά